

ДАВИДОВА Т. О.,
кандидат юридичних наук,
заступник директора науково-
організаційного центру
(Національна академія Служби безпеки
України)

УДК 342.7 : 355
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.46>

ПОЛІТИКА НАТО ЩОДО БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

У статті аналізуються політика і вимоги Організації Північноатлантичного договору (НАТО) щодо безпеки людини і їх упровадження сектором безпеки і оборони України. Зазначається, що стандарти НАТО мають не лише технічний і операційний характер, але й безпосередньо стосуються прав і свобод людини, її безпеки (цивільних і військових осіб). Доводиться, що політика НАТО спрямована на формування гуманістичного суспільства, а також утворення і підтримку безпекового середовища, в якому може жити і розвиватися людина. Саме безпека людини, дотримання її прав і свобод є кінцевою метою діяльності сектору безпеки і оборони. Розглядається, насамперед, діяльність щодо запровадження зазначеної політики у короткостроковій перспективі (до 2026–2027 років). Так, з метою наближення і забезпечення сумісності та взаєморозуміння з військовими структурами країн-членів Північноатлантичного альянсу, вітчизняний сектор безпеки і оборони повинен здійснити низку важливих кроків, що стосуються забезпечення безпеки людини, вони перелічені у пропонуваній статті. Сектор безпеки і оборони і його окремі інституції повинні впроваджувати вимоги, політику та стандарти, закріплені в міжнародному гуманітарному праві (IHL) / праві збройних конфліктів (LOAC) щодо безпеки людини (захист цивільних осіб (PoC), дітей у збройних конфліктах (CAAC), захисту культурних цінностей (CPP), боротьби з торгівлею людьми (STNB), запобігання сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (CRSV) тощо. Робиться висновок, що саме міжнародне гуманітарне право з юридичної точки зору відображає загальнолюдські норми моралі, що застосовуються під час збройних конфліктів, маючи за мету при цьому забезпечення захисту цивільного населення від будь-якого насильства. Необхідно продовжувати сприяти подальшим взаєминам та обміну з Організацією Північноатлантичного договору у сферах безпеки людини, зокрема операціями, шляхом активної участі у відповідних заходах, визначених спільно.

Ключові слова: сектор безпеки і оборони, безпека людини, імплементація стандартів і політики НАТО, гуманітарне право, трансформація складових сектору безпеки і оборони України.

Davydova T. O. NATO'S policy on the human security in the defence and security sector

The article analyzes the policy and requirements of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) regarding the provision of human security and their implementation by the defence and security sector of Ukraine. It is noted that NATO standards are not only of a technical and operational nature, but also relate to human rights and freedoms, their security (for civilians and military personnel). It has been

proven that such a NATO's policy is aimed at the formation of a humanistic society, as well as the formation and maintenance of a safe environment in which a person can live and develop. It is the safety of a person, observance of his rights and freedoms that is the ultimate goal of the security and defense sector. First of all, activities related to the introduction of the specified policy in the short term (until 2026–2027) are considered. So, for required to achieve interoperability with the military structures of NATO member countries, the domestic security and defense sector must take a number of important steps related to ensuring human security, they are listed in the proposed article. The defence and security sector and it's institutions must implement the requirements, policies and standards established in the International Humanities Law (IHL) the Law of Armed Conflict (LOAC) on human security (Protection of Civilians (PoC), Children and Armed Conflict (CAAC), Combatting Trafficking in Human Beings (CTHB), Preventing and Responding to Conflict-Related Sexual Violence (CRSV).

These steps are analyzed through the prism of the concept of "human security" and humanitarian law. It is concluded that the international humanitarian law from a legal point of view reflects universal norms of morality applied during armed conflicts, with the aim of ensuring the protection of the civilian population from any violence. Continue to facilitate further multi-stakeholder dialogue, research and exchange of best practices in the human security areas of work.

Key words: *security and defense sector, human security, implementation of NATO standards and policies, humanitarian law, transformation of the components of the defence and security sector of Ukraine.*

Відповідно до вимог НАТО (також – Організації Північноатлантичного договору, Північноатлантичного альянсу) щодо взаємної сумісності, дотримання стандартів, доктрин і кращих євроатлантичних принципів сектор безпеки і оборони України та окремі його складові потребують упровадження низки реформ як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективах з метою подальшої своєї трансформації.

Голова Представництва НАТО в Україні переконаний, що стандарти НАТО (яких на сьогодні нараховується близько 1200 і які умовно поділяються на: адміністративні, технічні та операційні) належать не тільки до військових і технічних вимог та направлені на забезпечення оперативної і технічної сумісності сил безпеки і оборони. «Фундаментально це також про стандарти демократії, верховенства права, доброго врядування, прав людини, фундаментальних свобод і функціональної ринкової економіки. Вони також включають в себе прихильність цивільному контролю і демократичному нагляду за інституціями сектору безпеки і оборони. А також принципи мирного врегулювання конфліктів і можливості і бажання докладати сили до спільних операцій НАТО», – підкреслює він [1].

Впровадження їх у діяльність сектору безпеки та оборони є пріоритетним завданням для нашої держави на визначеному Конституцією України шляху до Північноатлантичного альянсу, зокрема «реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [2].

Відтак метою статті є дослідити політику НАТО щодо безпеки людини для використання у подальшому при забезпеченні трансформації вітчизняного сектору безпеки і оборони.

Політика НАТО спрямована не лише на захист свободи і безпеки усіх його членів, але й на формування гуманістичного суспільства, утворення і підтримку безпечого середовища, у якому безпека людини, забезпечення її прав і свобод є головним мірилом.

Зазначене підтверджується тим, що Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, має назву «Безпека людини – безпека країни», і визначає пріоритети національних інтересів та національної безпеки як «людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» [3].

Іншим правовим актом стратегічного значення є Стратегія людського розвитку, затверджена Указом Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021, яка визначає, з огляду на потреби людського розвитку, що «завданням держави повинно бути формування такого економічного та соціального порядку, який буде підґрунтям для реалізації свободи особистості та гарантією реалізації права громадян на індивідуальний розвиток, індивідуальну відповідальність і соціальну захищеність» [4].

З метою забезпечення взаємної сумісності з військовими структурами країн-членів НАТО, враховуючи зазначені нормативно-правові акти, сектор безпеки і оборони і його окремі складові повинні впроваджувати політику Північноатлантичного альянсу, що міститься у: міжнародному гуманітарному праві (International Humanitarian Law (IHL)), праві збройних конфліктів (Law of armed conflict (LOAC)) щодо безпеки людини, а саме: захисту цивільних осіб (Protection of Civilians (PoC)), і особливо дітей у збройних конфліктах (Children in Armed Conflict (CAAC)), боротьби з торгівлею людьми (Combating Trafficking in Human Beings (CTHB)), запобігання сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, і реагування на нього (Preventing and Responding to Conflict-Related Sexual Violence (CRSV)) тощо [5].

Так, відповідно до Стратегії національної безпеки, яка, як вже зазначалося, орієнтована, насамперед, на людину та забезпечення її безпеки, що випливає з назви, та згідно з Резолюцією Ради Безпеки ООН 1894 (2009) із захисту цивільних осіб у збройному конфлікті [6] сектором безпеки і оборони у короткостроковій перспективі має бути розроблена відповідна стратегія. На наш погляд, такий документ повинен базуватися, насамперед, на положеннях Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, підписаної 12 серпня 1949 року на Дипломатичній конференції [7].

При підготовці матеріалу орієнтувалися на систему оцінки державної політики та практики, підготовлену експертами Центру з питань захисту цивільного населення в умовах конфлікту (CIVIC) та Центру з питань збройних конфліктів та кризових ситуацій Ессекського університету (Велика Британія), окремих міжнародних організацій, відповідно до якої складові сектору безпеки і оборони стратегічно застосовують силу відповідно до норм законодавства та проходять систематично навчання стосовно законного застосування сили (застосування останньої є виключним заходом для захисту цивільного населення), вивчення правил війни, гуманітарних норм і принципів тощо. Так, під час збройного конфлікту складові сектору безпеки і оборони вважають «всіх людей цивільними, за виключенням тих, кого віднесено до комбатантів», і за будь-яких обставин, окрім ведення бойових дій, застосування сили має відповідати міжнародним стандартам [8].

При збройному конфлікті принципи захисту цивільних осіб є наступними: право на захист та повагу; гуманне поводження у разі захоплення; заборона брати в заручники; заборона залучати до безоплатної, важкої праці; неприпустимість сексуального насильства; право на медичну допомогу; майно та об'єкти цивільної інфраструктури перебувають під захистом; утримання подалі від місць бойових дій та військових об'єктів; носіння цивільного одягу та відсутність символіки, кольорів учасників збройного конфлікту; заборона користуватися зброєю чи брати участь у військових діях тощо [9].

У найближчій перспективі має бути забезпечено отримання персоналом сектору безпеки і оборони України якісної підготовки з основ міжнародного гуманітарного права, а також права збройних конфліктів, що відповідає зазначеному вище. Це пов'язано з міжнародними зобов'язаннями нашої держави і, насамперед, випливає з Женевських конвенцій.

Міжнародне гуманітарне право відображає норми моралі, що застосовуються під час збройних конфліктів, маючи за кінцеву мету забезпечення захисту цивільних осіб від будь-якого насильства. Зв'язок між моральними та правовими нормами як головними регуляторами поведінки відображений у декларації Мартенса – положенні, закріпленому в міжнародних договорах, що відсилає до норм гуманності і моралі [10, с. 5]. Автор праці «Сучасне міжнародне право цивілізованих народів» (1882 року), Федір Мартенс, визначав головну ідею свого застереження, озвученого під час Гаазької мирної конференції 1899 року, як таку,

щоб «заборонити воюючим сторонам інтерпретувати закони і звичаї війни на власний розсуд і залежно від обставин, які склалися». У преамбулі до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї від 18 жовтня 1907 року застереження Мартенса закріплено так «...у випадках, не передбачених схваленими ними правилами, місцеві жителі та воюючі сторони залишаються під захистом і верховенством принципів права народів, оскільки вони випливають зі встановлених між цивілізованими народами звичаїв, із принципів гуманності та вимог суспільної свідомості» [11]. Ця декларація може бути в основі розроблення Стратегії сектору безпеки і оборони України з захисту цивільних осіб у збройному конфлікті. При цьому необхідно враховувати інше положення, що міститься у преамбулі до цієї ж Конвенції, а саме «разом із пошуком засобів для збереження миру та запобігання збройним конфліктам між народами, необхідно також мати на увазі і той випадок, коли доведеться взятися за зброю у зв'язку з подіями, запобігти яким, незважаючи на всі зусилля, виявилось неможливо» [11], таким чином закріплено перевагу захисту перед наступом, чого має дотримуватися сектор безпеки в оборони.

При підготовці стратегії слід враховувати правові норми, введені в дію з правовим режимом воєнного стану в Україні, зокрема зміни до нормативно-правових актів, що стосуються повноважень різних інституцій, та щодо імплементації норм міжнародного гуманітарного права [12].

При цьому, потребує запровадження на постійній основі проведення заходів навчального та інформаційного характеру з розвитку кар'єри персоналу сектору безпеки і оборони на всіх рівнях, а також підготовки, що включатиме проблематику з забезпечення безпеки людини (захисту цивільних осіб, забезпечення безпеки дітей у збройних конфліктах – як окремий блок питань, боротьба з торгівлею людьми, запобігання сексуального насильства тощо).

Усе зазначене передбачає інтеграцію концепції «human security» (дослівно «безпека людини»). Зазначена концепція набула розвитку у 80-ті роки минулого століття, відповідно до неї фокус забезпечення безпеки переносився з держави на людину [13]. Саме на такому ґрунтуються положення прийнятої у 1996 році Конституції України, відповідно до статті 3 якої «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [2].

У цілому існує тенденція, що в сучасному світі поняття безпеки все частіше пов'язують із поняттям «безпека людини». «Сьогодні спостерігається зрушення в розумінні безпеки – від національної безпеки з її акцентом на військовому захисті держави до ширшого підходу до безпеки, що враховує необхідність забезпечення безпеки громадян, які проживають у державі», зауважує дослідниця Т. Кірієнко [14].

Зарубіжні дослідники, акцентує у своїй праці І. Лебідь, пропонували розширити перелік компоненти «human security» (економічна безпека; безпека для здоров'я; особиста безпека; продовольча безпека; екологічна безпека; безпека меншин; політична безпека), зважаючи на те, що перераховане відповідає найбільш актуальним сучасним загрозам невоєнного характеру, а в зазначеному трактуванні максимально наближеним є переклад як «безпека людини», хоча коло проблем можна ще значно розширити, додавши тероризм, транскордонну злочинність, міграцію, асиметричні конфлікти тощо. Інші ж науковці, зазначає І. Лебідь, розглядають «human security» у двох контекстах: широкому, а саме як «свобода від страху» – загрози, пов'язаних з насиллям, та вузькому – «свобода від бідності й злиднів» [15, с. 48].

Враховуючи такий широкий спектр поглядів, низка інших науковців пропонує пов'язати визначення «human security» з глобалізацією та вживати переклад «безпека людства» («людська безпека») для акценту на тому, що переноситься фокус від держави не лише на окремих індивідуумів, а й на окремі спільноти (людей, людство) [15, с. 48]. Поняття безпеки людини, етимологія, та правове забезпечення детально проаналізовано у науковій праці академіка В. П. Тихого [16, с. 21–40]. Саме безпека є одним із основних критеріїв якості та рівня життя людини. І забезпечення людини, тобто гарантування їй охорони і захисту її прав та свобод є основною функцією, метою, і одночасно обов'язком нашої держави.

В Україні у секторі безпеки й оборони найгостріші проблемні питання щодо забезпечення безпеки людини пов'язані з наслідками широкомасштабної збройної агресії. І завдання науковців серед іншого розвивати експертний потенціал персоналу сектору оборони і безпеки з питань забезпечення безпеки людини, насамперед в межах побудови цивільно-військового співробітництва.

Основним завданням Організації Північноатлантичного договору до нині лишається захист свободи і забезпечення безпеки усіх її членів. Утім запропонована Генеральним секретарем НАТО Єнсом Столтенбергом концепція «НАТО-2030» в основі діяльності Північноатлантичного альянсу покладає безпеку людини. «Безпека людини є в основі того, ким ми є і що ми робимо: Альянс, який працює разом, щоб захистити наш народ і наші цінності – свободу, рівність, права людини», – наголошує Генеральний секретар НАТО [17]. Відтак протягом найближчих років планується зосередитися увагу на наступних напрямках щодо безпеки людини, зокрема: захист цивільних осіб (PoC), захист дітей у збройних конфліктах (СААС), захисту культурних цінностей (СРР), боротьби з торгівлею людьми (СТНВ), запобігання сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (CRSV) тощо. Зазначена ініціатива «НАТО-2030» має сприяти у подальшому просуванню політики щодо безпеки людини.

Протягом наступних двох-трьох років складові сектору безпеки і оборони щодо безпеки людини, окрім зазначеного, розроблять плани розвитку спроможностей, спрямовані на вирішення ключових завдань і в тому числі таких, що стосуються названої теми. Це буде зроблено не лише з метою побудови взаємосумісності з країнами-членами НАТО, дотримання доктрин, стандартів і найкращих євроатлантичних практик, але й з метою побудови гуманістичного суспільства, у якому привалює світогляд гуманізму, і в центрі якого розташована людина як найвища цінність серед інших соціальних цінностей.

У подальшому процес гуманізації усього суспільного життя може відбуватися у різних напрямках діяльності сектору безпеки і оборони, зокрема, насамперед шляхом проведення правових трансформацій, які орієнтовані, насамперед, на забезпечення прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Стандарти НАТО – це стандарти демократії, верховенства права, фундаментальних свобод і здорової економіки. URL: https://lb.ua/news/2019/12/19/445309_standarti_nato_standarti.html (дата звернення 12.07.2024)
2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 12.07.2024)
3. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення 14.07.2024)
4. Стратегія людського розвитку, затверджена Указом Президента України від 02.06.2021 № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>. (дата звернення 14.07.2024)
5. North Atlantic Treaty Organization. URL: <https://www.nato.int/cps/en> (дата звернення 12.07.2024)
6. Резолюція 1894 (2009), прийнята Радою Безпеки ООН на її 6216-му засіданні 11.11.2009. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU09103?ed=2009_11_11 (дата звернення 15.07.2024)
7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни
 1. від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text. (дата звернення 19.07.2024)
8. Захист – разом. Запобігання, пом'якшення та усунення шкоди цивільному населенню. Система оцінки державної політики та практики. URL: https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2022/08/CIVIC_Evaluation_Framework_Tool-Ukrainian.pdf. С. 19-20 (дата звернення 20.07.2024)

9. Armyinform. 15 принципів для цивільних у зоні збройного конфлікту URL : <https://armyinform.com.ua/2021/02/19/15-pryncypiv-dlya-czyvilnyh-u-zoni-zbrojnogo-konfliktu/> (дата звернення 20.07.2024)

10. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини. Фенікс. 2016-2017. 145с.

11. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Дата підписання: 18.10.1907, Гаага. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text. (дата звернення 21.07.2024)

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення повноважень суб'єктів забезпечення цивільного захисту та імплементації норм міжнародного гуманітарного права у сфері цивільного захисту : Закон України від 09.07.2022 № 2394-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2394-20#Text> (дата звернення: 09.08.2024).

13. Human Developmet Report 1994. URL: <https://hdrundp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostatspdf.Pdf> (дата звернення: 29.07.2024).

14. Кірієнко Т.П. Забезпечення безпеки людини (human securite) крізь призму міжнародно-правового захисту: загальнотеоретична характеристика. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/5.pdf> (дата звернення: 05.08.2024).

15. Лебідь І. Г. Концепція «human security» в безпековому дискурсі. *Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*. 2017. С. 47-49.

16. Тихий В. П. Поняття безпеки людини і її правове забезпечення. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2016, № 1(6). С. 21-40

17. Україна до НАТО. НАТО-2030: Основа діяльності Альянсу – безпека людини. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/novyny/nato-2030-osnova-diialnosti-aliansu-bezpeka-liudyny/> (дата звернення: 27.08.2024).

